

Na kraju, jer ovako široku temu moramo privesti kraju, još moram spomenuti odluku Ustavnoga suda koji je odbacio žalbu Zorice Jerković da bude *nositeljica* izborne liste za riječko gradsko vijeće. Nije moje da kažem da je Ustavni sud pogriješio s obzirom na Zakon o ravnopravnosti spolova, nego mogu reći da je pogriješio i što se jezika tiče. Naime u jeziku osim značenja postoji i smisao, ono što neke riječi obuhvaćaju po svome smislu pa zakonska odredba o nositelju izborne liste podrazumijeva i nositeljicu, te je stoga Ustavni sud pogriješio i s jezičnoga gledišta jer u konkretnoj upotrebi kad je nositelj liste žena, treba dopustiti i imenicu *nositeljica*.

Sažetak

Stjepan Babić, sveučilišni profesor u miru, Zagreb
UDK 81'373.611'367.622, znanstveni članak
Primljen 2. veljače 2006., prihvaćen za tisak 24. ožujka 2006.

Croatian Language, Legislation and Equality of Sexes

The author discusses the gender-specific formation of nouns and the usage of nouns designating women's occupations and their representation in general usage and in legal acts.

HRVATSKI JEZIK I EUROPA*

August Kovačec

Kada je 22. prosinca 1990. bio donesen Ustav Republike Hrvatske, u kojem su na opće zadovoljstvo napokon bili utvrđeni i položaj i ime hrvatskoga jezika kao službenoga jezika Države, poglavito pak nakon proglašenja hrvatske samostalnosti i suverenosti, mnogima se činilo da će zauvijek nestati hrvatske brige i nevolje s jezikom te da će za hrvatski jezik nastupiti razdoblje mirna razvoja i njegova sustavnog njegovanja. Pogotovu nakon Odluke o raskidu državnopravnih odnosa s ostalim republikama i pokrajinama bivše savezne države (8. X. 1991.), kao i međunarodnih priznanja Republike Hrvatske koja su uslijedila

---

* Ovdje je tekst izlaganja koje je, u nešto krećem obliku, bilo održano 6. svibnja na Znanstvenom skupu o aktualnim temama hrvatskoga jezika u povodu 80-godišnjice života i 54. godišnjice znanstvenoga rada akademika Stjepana Babića u Slavanskom Brodu 5. i 6. svibnja 2006.

od polovice siječnja 1992., učinilo se, ili je tako barem očekivala većina Hrvata, da će u Hrvatskoj zavladati jezična sloga, da će se jezična pitanja rješavati staloženo i isključivo na temelju argumenata i razbora, te da sa statusom hrvatskoga jezika više ne će biti nesporazuma ni u visokoškolskim, znanstvenim, političkim i upravnim institucijama europskih zemalja, a pogotovu da ne će biti njegova osporavanja.

Što se domaćih prilika tiče, iskustvo nas je ubrzo poučilo da se razmjerna homogenost stajališta o osnovnim pitanjima hrvatskoga jezičnog standarda (književnoga jezika), kakva je bila uspostavljena tijekom 1970-ih i 1980-ih, ne samo ubrzo poprilično rastočila nego da su pojedinci, skupine, institucije, mediji ili prešutno provodili, u pojedinim pitanjima, divergentna rješenja ili pak ponekad agresivno zastupali stajališta za koja smo mislili da su već davno prevladana (primjerice, da se u hrvatskom standardnom jeziku moraju bespogovorno prihvatiti svi dosadašnji svršeni činovi nasilnih jezičnih politika prema hrvatskomu jeziku; da je nedopustivo posezati za jezičnim rješenjima, pa bila ona i dobra, ako su iz starijih razdoblja, da je u hrvatskoj skrbi o jeziku nedopustiv svaki zahvat kojim bi se on mogao dodatno razlikovati od srodnih jezika, da se hrvatski nikako ne smije približavati drugim slavenskim jezicima – osim nekih južnoslavenskih, itd.). Takvo stanje i dalje traje. Kako je u posljednjih stotinjak godina hrvatski standardni jezik dosegnuo visok stupanj stabilnosti, ukupno se pak hrvatsko jezično iskustvo u posljednjem stoljeću temeljilo na neprestanoj nužnoj obrani hrvatskoga jezičnog identiteta, takav razvoj stvari nije do sada bitno naštetio stabilnosti hrvatskoga standardnog jezika, kao ni njegovim osnovnim funkcijama, ali je ipak posve umjesno pitanje kako se takvo stanje, ako ono potraje, može na njegov razvoj odraziti u dugoročnoj perspektivi.

Za golemu većinu Hrvata, i općenito građana Reublike Hrvatske, hrvatski standardni jezik neupitna je i prepoznatljiva veličina, koja se jasno razlikuje kako od drugih – nestandardnih, regionalnih i socijalnih – oblika hrvatskoga jezika tako i od (genetski) blisko srodnih južnoslavenskih jezika. Svaki imalo obrazovaniji Hrvat s lakoćom može, prema jezičnoj izvedbi, tekstove identificirati kao standardne i nestandardne, kao hrvatske i nehrvatske. Nije tomu tako istom od osamostaljenja Hrvatske države (kako to nerijetko sugeriraju neki inozemni jezikoslovci, prema kojima se hrvatski jezik „rodio“ 1990.); bilo je tako i tijekom cijelog onoga stoljeća kada se hrvatskomu nerijetko osporavala i samosvojnost i opstojnost, kada se za jezik ili izbjegavalo ili zabranjivalo samostalno hrvatsko ime, a tako je bilo pogotovu u ranijim desetljećima i stoljećima.

Unatoč svemu tomu, iz ukupnih naših iskustava proteklih godina proizlazi nelagodna činjenica da je, u Hrvatskoj, standardni jezik ostao na samom rubu javnog i službenog interesa, da je samostalna država Hrvatska zaboravila i zanemarila svoj standardni i službeni jezik. Kao što je zanemarila mnoga druga vitalna državna i nacionalna pitanja, nerijetko se čini da je digla ruke i od brige o položaju i sudbini hrvatskoga jezika (kako kod kuće tako osobito u inozemstvu), ili barem da ta briga

nije ni dovoljna, ni sustavna, ni postojana, smatrajući valjda da će se očigledni jezični problemi riješiti sami od sebe na temelju načelnih deklaracija iz Ustava. A nema uljudene europske države koja ne bi o vlastitom jeziku postojano vodila sustavnu brigu („jezičnu politiku“), bez obzira na to što neke zemlje to čine diskretno ili posredno (kroz djelatnost strukovnih i visokoškolskih institucija), druge pak javno proklamiraju načela svoje jezične politike i provode ju preko institucija kojima je Država (ili njezina najviša tijela) izravno nadređena. No i u ovom drugom slučaju državne se institucije najčešće izravno ne upleću u rješenja nego samo vode računa o tome da se određena načela, s kojima su se složili i koja preporučuju mjerodavni stručnjaci, provode i provedu u javnoj i službenoj komunikaciji.

Naime, u XIX. pa i u XX. stoljeću – kako u Hrvatskoj tako i u mnogim drugim zemljama – arbitri u pitanjima normiranja i usmjeravanja razvoja standardnoga jezika bili su, tada razmjerno rijetki, istaknuti jezični stručnjaci ili prestižne nacionalne kulturne ili znanstvene institucije, ali je ipak za valjanost njihovih rješenja i odluka uvijek, izravno ili neizravno, bio potreban ili poticaj (narudžba) ili odobrenje državnih vlasti kako bi se njihova rješenja i odluke mogli potvrditi u javnosti i biti priznati kao valjani. Danas su i pojedinci i institucije koji se u jezičnim pitanjima smatraju pozvanima i kompetentnima znatno mnogobrojniji nego u prošlosti, pa je to potrebnije usklađivati jezična rješenja prije nego postanu za sve obvezna. Ako je svrha postojanja standardnoga jezika da „opslužuje“ potrebe različitih oblika javne i službene komunikacije unutar cijele zajednice (države, naroda), onda „liberalizam“ u normiranju standardnoga jezika („nije važno kako govorimo i pišemo, glavno je da se razumijemo“, „ne ćemo cjepidlačiti s jezičnim pravilima, neka to ostane jezičarima“, „ima škola pametnijega posla nego da učenike gnjavi jezičnim začkoljicama“, „zašto o jeziku voditi računa na satu iz matematike ili zemljopisa kada nas time maltretira profesor iz hrvatskoga“ itd.) ima jednako onoliko smisla kao i ukidanje svih pravila prometovanja („neka vozi i kreće se tko kako i tko kuda hoće“) na ulicama mnogoljudnih gradova ili pak na autocestama u turističkoj sezoni. Bez službeno priznate i javno prihvaćene regulacije pitanja standardnoga jezika proizvodi se samo jezični kaos i nesigurnost. Jezik općenito, pa tako i standardni jezik, neprestano se mora prilagođavati novim i novim komunikacijskim potrebama pa i najsvršeniju normu treba neprestano i sustavno prilagođivati novim okolnostima. Kako i pojedinci i skupine mogu vrlo različito suditi o istim jezičnim pitanjima, posve je jasno da se do jedinstvenih rješenja može doći „jedinstvenom stručnom arbitražom“. Pogubno bi bilo kada bi se država miješala u konkretna jezična rješenja, ali je njezina neosporna dužnost voditi brigu o tome da se stvore uvjeti za normalno funkcioniranje i razvoj standardnoga jezika.¹

¹ O nekim pitanjima utvrđivanja standardnosti usp. Ivo Škarić, Kroatizmi u hrvatskome jeziku ili što to o jeziku doista propisuje hrvatski Ustav, Jezik, god. 52., br. 4., Zagreb, listopad 2005., str. 121.–128.

Ova uvodna digresija o stanju standardnoga jezika u Hrvatskoj bila je nužna kako bi se jasnije mogao uočiti njegov položaj u Europi. Ne ću se posebno osvrnuti na pitanja koja se tiču odnosa hrvatskoga s drugim jezicima (primjerice s engleskim), kao ni na pitanja o položaju hrvatskoga jezika ako se i kada se Hrvatska priključi europskim integracijama. Ograničit ću se samo na nekoliko činjenica u svezi s učenjem (podučavanjem) hrvatskoga na europskim sveučilištima te na nekoliko općih mjesta o hrvatskom jeziku kakva se prečesto pojavljuju u radovima nekih (zapadno) europskih jezikoslovaca kao posljedica svojevrsne mitologizirane jezične povijesti koja se u Europi, nerijetko, održava uporno još od jugoslavenskoga doba.

Kada je polovicom 1990-ih godina Hrvatska počela voditi kakvu takvu brigu o statusu svojega službenoga i standardnog jezika u svijetu, i posebno u Europi, ubrzo se pokazalo da zapravo postoje dvije Europe.

Jedna se Europa ponosi svojim načelima o ljudskim, nacionalnim i svakojakim drugim pravima, o pravu zajednica – pa i nacionalnih – da ponajprije one same odlučuju o stvarima koje se tiču prije svega njih samih. No ta je Europa nerijetko odviše samozadovoljna, odviše uvjerenjena da je jedino ona uvijek u pravu, odviše zaokupljena vlastitim intelektualnim komoditetom, a da bi bila spremna lako modificirati svoje ustaljene predodžbe o stvarima kako su se one, iz ovih ili onih razloga, nataložile tijekom niza desetljeća. Zato se nerijetko događa da ta Europa flagrantno krši prava za koja se deklarativno zalaže, a ne treba smetnuti s uma da se neke europske bivše kolonijalne i imperijalističke zemlje, unatoč frazeologiji demokracije i svakovrsnih prava, još i danas u praksi, bez uvijanja, ponašaju grubo i prepotentno kao prave kolonijalističke sile, osobito kada je riječ o tzv. malim državama i tzv. narodima, zalažući se samo za svoje stvarne ili fiktivne (geopolitičke) interese. Iako se treba kloniti prevelikih uopćavanja, u toj se Europi pojam posebnosti hrvatskoga jezika nerijetko doživljava i kvalificira samo kao znak nacionalizma, isključivosti i netolerancije, ksenofobije i drugih negativnih pojava.

Kloneći se i opet uopćavanja, treba reći da je ona Europa koja je tijekom pet ili sedam desetljeća XX. stoljeća iskusila nedaće svakovrsnih manipulacija narodima, ljudskim skupinama, njihovim kulturama i jezicima uglavnom prihvatila i pozdravila oslobođenje hrvatskoga jezika iz nametnutoga bratskog zagrljaja te i službeno i stvarno priznala njegovo postojanje i samosvojnost. Valja se sjetiti da su od polovice 1990-ih godina počeli raditi ili samostalni hrvatski lektorati ili samostalne katedre s punim studijem hrvatskoga jezika i književnosti primjerice u Bukureštu, u Budimpešti, u Kijevu i u Pragu, Brnu, Bratislavi, na nekoliko sveučilišta u Poljskoj, u Vilniusu itd. Naravno, nasuprot nekim zadržanim građanima Hrvatske koji uporno tvrde da hrvatski nije čak ni slavenski jezik, za takva je rješenja i s hrvatske strane unaprijed bilo potrebno gajiti punu svijest o tome da su od svih slavenskih jezika, iako različitih, hrvatskomu najbliži bošnjački i srpski: bliskost (koja uključuje i

razumijevanje) ne isključuje različitost i neovisno usmjeravanje razvoja vlastitoga jezičnog standarda te njegovo samostalno proučavanje i podučavanje. Pritom ipak treba bez uvijanja reći da su nerijetko vlasti i visokoškolske institucije zemalja bivšega istočnoga (socijalističkoga) bloka pokazale više rezumijevanja i učinile više za afirmaciju hrvatskoga jezika u tim zemljama nego neki službeni diplomatski predstavnici Hrvatske i mjerodavna politička tijela iz Hrvatske.

Iako je u Rusiji uglavnom izostala službena potpora vlasti i institucija prisutnosti hrvatskoga kao posebnoga slavenskog jezika, i u toj mnogonacionalnoj zemlji ima određen broj pojedinaca (stručnjaka) koji izvršno shvaćaju hrvatske jezične probleme i njima se predano bave.

Ništa slično u zemljama koje su se nekad rado dičile da pripadaju „slobodnoj Europi“. Uz malobrojne časne iznimke, u ponašanju institucija tih zemalja kao da se ništa nije promijenilo od Versailleskih sporazuma (kada je nekim narodima bilo nametnuto da iz jednoga ropstva odu u drugo), Rapallskih ugovora, Münchenskih sporazuma itd. Nisu rijetki slučajevi da se na zapadnoeuropskim sveučilištima, koja službeno čuvaju plamen bratstva i jednakosti među ljudima (valjda i narodima), službeni razmjenski lektori iz Hrvatske nastoje privoljeti da predaju i srpski i bošnjački; istodobno bošnjački (samo iznimno bosanski) letori predaju svoj jezik (za poslodavce je to navodno ijekavski srpski s nešto većim brojem turcizama), a lektori iz Srbije (valjda kao pripadnici jedinoga pravog naroda na izmišljenom „zapadnom Balkanu“, na kojem se toliko inzistira) predaju jedino srpski. Trojanski konj zapadnoga Balkana trebao bi ponovno „divlja južnoslavenska plemena“ tih prostora i jezično objediniti, valjda i politički u toru kakve nove unije, premda se još uvijek javno ne govori pod vodstvom kojega to državotvornoga naroda. Zbog toga je na njemačkim sveučilištima položaj hrvatskoga bitno gori nego za Jugoslavije, u Francuskoj se činilo da će se nešto pokrenuti u pozitivnom smjeru, ali su nezainteresiranost i nekompetentnost mjerodavnih hrvatskih tijela i pojedinaca, idući na ruku i u suradnji s nanovo probuđenim i reorganiziranim francuskim „jugofilima“, uspjeli osujetiti svaku afirmaciju hrvatskoga jezika (kao posebnog), u Italiji ima pomaka na nekim sveučilištima, ali redovito „s figom v žepu“, a čak ni u „tradicionalno Hrvatskoj naklonjenoj Austriji“ – kako se to papagajski tvrdi – nemušta hrvatska politika nije se potrudila, pa ni uspjela, izboriti nikakav bitan pomak u statusu hrvatskoga jezika na sveučilištima.²

Bilo to nama drago ili ne, za tzv. zapadnu Europu hrvatski prostor u zemljopisnom, gospodarskom, povijesnom i kulturnom smislu riječi pripada periferiji (u konfrontacijama i s Osmanskim Carstvom i s ruskim interesima u jugoistočnoj Europi uvijek joj je geopolitički bilo važnije središte Balkanskoga poluotoka) pa je

² O bijedi bez sjaja o položaju hrvatskoga na njemačkim sveučilištima govore članci Marija Grčevića u Jeziku.

ondje teško očekivati izvorni, prirodni interes za Hrvatsku i njezine probleme, pogotovu za njezin jezik. Ta Hrvatska u povijesti zapadnu Europu nikada nije izdala, uvijek je predano služila njezinim interesima i probitcima! Uostalom, ni prije II. svjetskoga rata ni građani ni društva velikih imperijalnih sila nisu u Hrvatskoj imali ni značajnije koncesije ni vlasništvo. Drugo, u Europi su vrlo rijetki pojedinci koji se bave isključivo hrvatskim jezikom (to obično čine u okviru slavenske filologije ili u okviru šireg jezikoslovlja) pa je od njih teško i očekivati da uvijek iz prve ruke budu obaviješteni o hrvatskoj jezičnoj problematici te da će se predano posvetiti promjeni svojih stajališta, bila ona ispravna ili pogrešna. Umjesnije nego da nam smetaju neki zapadni napisi o hrvatskom jeziku (često i činjenično problematični ili čak nesuvisli, ali suvereno i autoritativno izloženi), nerijetko bi bilo bolje zapitati se što smo to mi sami učinili, ili što su to učinile hrvatske službene institucije (uključujući i državu), da se malobrojnim zapadnoeuropskim stručnjacima, koji se (usputno i) hrvatskim bave, sustavno i ažurno dostavljaju obavijesti o hrvatskom jeziku. Ako nas kadšto iritira što neke europske (i međunarodne) institucije, s punim i neskriivenim prijezirom prema ovomu dijelu svijeta, kao normalne nazive i za hrvatski koriste neukusne dosjetke poput *b.-c.-s. Language* (tj. *Bosnian-Croatian-Serbian Language*; manje neukusno i uvredljivo bi bilo npr. ime *đuture-jezik*), jesmo li se uopće zapitali jesu li koja službena hrvatska institucija ili koji službeni hrvatski predstavnik uložili prosvjed ili prigovor na takvu praksu. Na moralnom planu to je jednako odobravanju fašističke nasilne prakse mijenjanja slovenskih i hrvatskih imena u Istri; osim slaboumnih, svaki pojedinac i narod mora prvo znati kako se zove i kako mu se zove jezik, bez obzira na to znaju li to europski krojitelji pravde ili ne. Jesmo li igdje – u mjerodavnim glasilima ili drugdje – obrazložili da su tri jezična entiteta koja se ovdje trpaju pod zajedničko ime (ili u zajednički koš za otpatke, dakako, u smislu neupitnih europskih pojmova o ljudskim i nacionalnim pravima?) doduše međusobno uglavnom razumljiva (koliko god inače kriterij razumijevanja bio impresionistički i nepouzdan), ali da je jednako tako neosporno da nijedan izvorni govornik jednoga od triju idioma nije – bez dugih i složenih priprema i posebnoga učenja – sposoban na bilo koji od preostala druga dva idioma prevesti tekst tako da on bude prepoznatljiv kao tekst izvornoga govornika (slično vrijedi i za nordijske jezike; uostalom, Norvežani savršeno razumiju danski, Danci uglavnom prilično dobro razumiju norveški, Šveđani prilično dobro razumiju norveški, a Norvežani švedski opet mnogo bolje, a ipak su to tri različita jezika).

No prije nego pometemo i pred svojim vratima, pogledajmo što nas to najčešće smeta kada se u Europi piše o hrvatskom. Valja pritom istaknuti da je velik pomak posljednjih godina učinjen u leksikografskim djelima (leksikonima, enciklopedijama i pregledima zemalja) time što se kao službeni jezik R. Hrvatske redovito navodi hrvatski jezik, pod svojim jedinim i pravim imenom, u posljednje vrijeme najčešće bez dezinformacijskih komentara da je to (posve) isti jezik koji dolazi i pod drugim

imenima i koji se službeno rabi i u drugim državama. Na tom se stvari redovito i završavaju.

Kada je riječ o jezikoslovnim radovima koji govore (i) o hrvatskom, stvari su, ako ne vodimo računa o rijetkim iznimkama, poprilično drugačije. Ako se ne osvrćemo na tekstove gdje neki veliki bijeli Mbvana sa Zapada raspreda docirajući o jezičnim lekcijama naučenima bez mnogo razumijevanja i bez osobita interesa, još je uvijek prevelik broj tekstova koji se temelje ponajprije na spoznajama mitološke povijesti „jedinственoga jezika“ ovih prostora kakva se uporno proizvodila (i nerijetko namjerno krivotvorila) u zapadnoeuropskim sredinama, bilo u glavama samo približno upućenih romantika bilo u kombinacijama vještih politikanata, sve od kraja XIX. st. Među takvim su autorima rijetki koji se uopće i zapitaju koji su to pravi razlozi da projekt „zajedničkoga jezika“ nikada nije zapravo ni zaživio a kamo li uspio, je li moguće da doista postoje genetički negativni narodi koji samo kvare velike i lijepe ideje koje im drugi za njihovo dobro žele nametnuti (podmetnuti), te da postoje i a priori dobri, pozitivni narodi koji nikada ni u čemu nisu mogli pogriješiti (čak ni onda kada etnički čiste). Samo ćemo ukratko pobrojati najčešće stereotipne predodžbe i stajališta.

Redovito se gubi iz vida da su Hrvati i prije polovice XIX. st. imali tijekom nekoliko stoljeća književni i pisani jezik, pa tako i književni jezik na novoštokavskoj osnovici (i to s blistavom književnom tradicijom), a odluka o preuzimanju književnoga jezika na štokavskoj osnovici kao zajedničkoga jezika za sve Hrvate bila je plod sazrijevanja unutar hrvatskoga kulturnog (i nacionalnog) korpusa. Zaboravlja se da je oduvijek među hrvatskim književnim jezicima na dijalektalnim osnovicama postojala snažna i redovita protočnost i komunikacija, pa i književni jezik na novoštokavskoj osnovici, koji su u XIX. st. prigrlili svi Hrvati, od samih početaka ostaje manje ili više, čak i onda kada se to nije osobito dobro gledalo, otvoren i čakavskomu i kajkavskomu: hrvatski standardni i književni jezik na novoštokavskoj osnovici zapravo je, po sili stvari, trodijalektalan (u novoštokavskom standardu zvuče i čakavski i kajkavski akordi, rekli bi glazbenici, a toga nema ni u jednom drugom standardnom jeziku na novoštokavskoj osnovici).

Također se (namjerno?) zaboravlja da tzv. Bečki književni dogovor iz 1850. nije mogao biti nikakav službeni sporazum, nego samo ‘pismo namjere’ nekolicine doduše uglednih, ali samo privatnih osoba. V. S. Karadžić tada je mogao biti samo predstavnik kakve bečke kancelarije, jer unatoč svojim velikosrpskim uvjerenjima u samoj Srbiji nije u političkim krugovima uživao osobito povjerenje, austrijski pak slavist štajerskoga podrijetla, unatoč tomu što je prije filoloških studija u Austriji briljantnu naobrazbu stekao u Hrvatskoj, nije mogao službeno predstavljati hrvatsku stranu ni zastupati njezine interese. A ni Hrvate (građane Hrvatske) nitko nije bio službeno ovlastio za sklapanje kakvih sporazuma. Upravo se time objašnjava (a ne time što je „potpisan“ u nekoj krčmi mjesto u kakvoj palači) što je taj navodni

sporazum u Hrvatskoj, sve do razdoblja mađaronske prevlasti i obilnoga utjecaja iz Pešte na slabljenje hrvatskih pozicija, ostao mrtvo slovo na papiru, pa zato na razvoj hrvatskoga standardnoga (književnoga) jezika nije ni mogao znatnije utjecati.

Od samoga početka između Karadžićeva jezičnog projekta na novoštokavskoj folklornoj osnovici – koji je tada podjednako odgovarao politici bečkoga dvora i ekspanzionističkim težnjama mlade Srbije – te ilirskoga jezičnoga projekta, kao jezika na novoštokavskoj osnovici pisane tradicije radi povezivanja ravnopravnih južnoslavenskih naroda (ilirsko je ime uzeto kako bi se izbjegla prevlast jednoga naroda), postojao je dubok i u zadanim okolnostima nepremostiv jaz. Dok je od ilirskoga projekta na političkom planu ubrzo ostala samo tlapnja, na jezičnom pak planu matica kojom se neko vrijeme kretao razvoj hrvatskoga književnog (standardnog) jezika, god. 1868., četiri godine nakon Karadžićeve smrti, Karadžićev je projekt bio prihvaćen kao službeno jezično rješenje u Srbiji – ali s ekavskom, a ne ijekavskom izvedbom. Tako su se od samoga početka moderni hrvatski i moderni srpski standard razvijali usporedno jedan uz drugi, kao što je u ranijim stoljećima književni jezik u Hrvata redovito bio na osnovici živoga jezika (ako već ne latinski, odnosno i uz latinski), kod Srba pak srpskoslavenski; iako je povremeno, osobito zbog prisila, dolazilo do manjih ili većih prepletanja, nikada nije došlo do pretapanja tih dvaju standardnih jezika.

S uskrisivanjem tzv. Bečkoga književnog dogovora pod mađaronskom prevlašću započelo je za Hrvate dugotrajno razdoblje jezičnih prisila (koje su nerijetko uključivale i kazne) – i u Austro-Ugarskoj i u objema Jugoslavijama – na koje su pak Hrvati odgovarali različitim, i primjerenim i neprimjerenim sredstvima. Unijaćenje jezika normiranjem i nemetanjem zajedničkoga složenog imena (jedini slučaj gdje bi se „jedinstven“ uporabni jezik trebao zvati dvočlanim imenom!) nije moglo dovesti do planiranoga cilja jer za takvo što nije postojala istovjetna volja na objema stranama, kao što su se iza deklarirane politike jedinstvenoga jezika nevjesto krile težnje za političkom dominacijom.

Budući da su od kraja XIX. do kraja XX. stoljeća Hrvati u nizu navrata protiv svoje većinske volje bili neopozivo stavljeni, u svezi s jezikom, pred gotov čin, teško je očekivati da će Hrvati pri zdravoj pameti na takve opetovane prijevare i podmetanja ostati pasivni, ravnodušni, pa je neumjesno obranu hrvatske jezične tradicije imenovati nacionalizmom, separatizmom, ksenofobijom, čistunstvom itd., kako se to bez razmišljanja (i opet u duhu napamet naučene mitologije) nerijetko čini. Zaboravlja se primjerice (i opet najčešće namjerno) da je nakon 1918. bila grubo otpuhnuta dobro i znalački razrađena upravno-pravna i politička terminologija (i zamijenjena srbijanskom karadževićevskom, koja je Srbijancima doista mogla biti dobra), a da ona 1945. nije ni djelomično bila vraćena u uporabu iako su i AVNOJ i ZAVNOH isticali posebnost hrvatskoga jezika i priznali njegovo samostalno ime.

U socijalističkoj Jugoslaviji u Hrvatskoj je kemijsko nazivlje (osobito nomenklatura) bilo otpuhnuo prisilom (=fiktivnim dogovorom), a samo je djelomično bilo vraćeno u uporabu – ne službenom intervencijom državnih institucija nego zalaganjem pojedinaca tijekom 1990-ih. To su samo neke malobrojne od nedopustivih „sitnica“ kakve su počinjene prema hrvatskomu jeziku. Oni koji Hrvatima prigovaraju čistunstvo (purizam) zaboravljaju da je i francuski u XVII. st. i njemački u XVIII. i XIX. stoljeću bio izgrađivan na mnogo drastičnijem jezičnom čistunstvu od onoga kakvim su se Hrvati ikad služili. Ni engleskomu čistunstvu u nekim razdobljima nije bilo mane, kao ni talijanskomu. Hrvatima se također zamjera što radije za nove nazive prevode (kalkiraju) riječi nego što ih posuđuju (kod Hrvata je ta praksa dugotrajna), kao da to nisu legitimna jezična sredstva leksičkoga bogaćenja, a na onima je koji će se jezikom služiti da izaberu kakvo im sredstvo, ili po tradiciji ili po strukturi, više odgovara.

Napokon, tzv. Novosadski dogovor iz 1952. nije bio nikakav ni dogovor ni sporazum nego partijski političko-polijski projekt koji se provodio zastrašivanjem i prisilom, a cilj mu je bio ukloniti svaku hrvatsku jezičnu posebnost. I opet neki smatraju da bi, u duhu prava na svakojake posebnosti, Hrvati bili dužni (pognute glave i podvinuta repa) činiti sve da se takav nazovi sporazum ne bi kojim slučajem okrnjio.

Ako sve to imamo na umu, pojedine tvrdnje europskih lingvista i slavista o hrvatskom jeziku i o jezičnoj politici u Hrvatskoj mogu nam smetati ili nas čuditi, ali nas jednako tako moraju podsjetiti da su hrvatske državne i stručne institucije do sada vrlo malo učinile da se Europi argumentirano predstave osnovne činjenice o hrvatskom jeziku. Tomu je tako jer nijedna hrvatska vlast (vladajuća garnitura), osim šupljih deklaracija, nije imala nikakve suvisle koncepcije o „jezičnoj politici“ prema stanardnomu i službenomu jeziku države (diletantsko individualno izmišljanje leksičkih novotvorina, često bez sustava i bez svrhe, ostaje samo loš folklor). Vrijedi to posebno i za hrvatske korake u pripremama za pristupanje europskim integracijama; koliko je učinjeno, učinjeno je nesustavno i voluntaristički, bez jasne koncepcije, a tema jezika (položaja hrvatskoga u Europi, te položaja europskih jezika u Hrvatskoj), barem koliko je poznato javnosti, nije se ozbiljnije ni postavila. A to je vitalno nacionalno pitanje, o njem bi morala javnost biti detaljno obaviještena, a na rješavanju tih pitanja angažirani najbolji hrvatski jezikoslovni stručnjaci. S obzirom na dosadašnju europsku praksu prihvaćanja svršenih činova, koja nam se neprestano želi nametnuti, lako nam se može dogoditi da u Europu i uđemo, ali bez vlastitog jezika i bez vlastitog imena jezika, i da nam netko drugi kroji kako ćemo ga njegovati i normirati. Hoće li to biti neki *b.-c.-s.-Language*, ili neka druga nakaza složenog imena, čini se ionako neće o nama ovisiti. Vlasti iz Bruxellesa s nama će očito komunicirati na onom jeziku (*Sprachmischung*) kakav se podučava na većini zapadnoeuropskih sveučilišta – gdje uvijek i posvuda zrači svjetlo čiste

i nepatvorene znanosti, kojoj pak je jedina svrha da dokaže kako nečega kao što je hrvatski jezik niti ima niti može biti. Je li nam potrebno iskustva iz mađaranskoga, karadževićevskoga i rankovićevskoga razdoblja opet ponavljati i u Europi?

Sažetak

August Kovačec, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 81'27:811.163.42, stručni članak

Primljen 9. svibnja 2006., prihvaćen za tisak 16. svibnja 2006.

Croatian Language and Europe

The author discusses the position of the Croatian language on European universities and generally analyzes the status of the Croatian language, its history and relations with other related languages, as perceived by European Slavicists. The author points at their numerous misconceptions and mistakes in dealing with the Croatian language.